

Συγκριτικά Οικονομικά Συστήματα

8. Η ιστορία του κεντρικού σχεδιασμού στην ΕΣΣΔ

«Το βέβαιο είναι ότι [η Οκτωβριανή επανάσταση στη Ρωσία] υπήρξε η πρώτη πλήρης και ευθεία αμφισβήτηση του καπιταλισμού, συστήματος που είχε επιβάλλει ήδη την κυριαρχία του στην Ευρώπη στο τέλος του 19^{ου} αιώνα» (Ε.Η. Carr, Μικρή Ιστορία της Ρωσικής Επανάστασης, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2016, σελ. 17)

Οι ενότητες του μαθήματος

Ενότητα I: Εισαγωγή και θεωρητικό πλαίσιο

1ο μάθημα: Εισαγωγή στο μάθημα και τις βασικές του έννοιες. Τα κοινωνικο-οικονομικά συστήματα και η διαδοχή τους.

Ενότητα II: Ο καπιταλισμός και οι μορφές του

2ο μάθημα: Η ιστορική ανάπτυξη και τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος.

3ο μάθημα: Από τον κλασικό φιλελευθερισμό στον «νεοφιλελεύθερισμό»: το λεγόμενο αγγλοσαξωνικό μοντέλο.

4ο μάθημα: Ο μεταπολεμικός «κεϋνσιανός καπιταλισμός» σε Γαλλία, Γερμανία, Σκανδιναβικά κράτη.

5ο μάθημα: Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως εγχείρημα διακρατικού καπιταλισμού.

6ο μάθημα: Ασιατικός καπιταλισμός: Ιαπωνία και «ισλαμικές οικονομίες».

Ενότητα III: Ο σοσιαλισμός και η εμπειρία του κατά τον 20ο αιώνα

7ο μάθημα: Τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του σοσιαλιστικού οικονομικού συστήματος.

8ο μάθημα: Η ιστορία του Κεντρικού Σχεδιασμού στην ΕΣΣΔ.

9ο μάθημα: Συμβιβάζεται ο σοσιαλισμός με την αγορά; Η Γιουγκοσλαβική “αυτοδιαχείριση” και η «σοσιαλιστική οικονομία της αγοράς» της Κίνας.

Ενότητα IV: Ο καπιταλισμός και ο σοσιαλισμός σε διάλογο

10ο μάθημα: Η συζήτηση για τον οικονομικό υπολογισμό.

11ο μάθημα: Η σύγχρονη συζήτηση για το σοσιαλιστικό σχεδιασμό.

12ο μάθημα: Επανάληψη και συμπεράσματα.

Τα ερωτήματα του μαθήματος

1. Γιατί ξέσπασε η πρώτη σοσιαλιστική επανάσταση σε μία χώρα σαν τη Ρωσία;
2. Ποιες είναι οι βασικές υποπερίοδοι της περιόδου 1917-1956 στην ΕΣΣΔ και ποια τα χαρακτηριστικά τους;
3. Ποιος είναι ο χαρακτήρας του σοσιαλιστικού κεντρικού σχεδιασμού και ποια ήταν τα χαρακτηριστικά του σχεδιασμού στην ΕΣΣΔ;
4. Ποιές αλλαγές επήλθαν στην οικονομική πολιτική της περιόδου 1956-1991 σε σχέση με την περίοδο 1917-1956;
5. Τι ήταν το Σχέδιο Gluskhon και ποιες οι συνέπειες της μη εφαρμογής του;

1. Γιατί ξέσπασε η πρώτη σοσιαλιστική επανάσταση σε μία χώρα σαν τη Ρωσία;

Η αναγκαιότητα μελέτης της εμπειρίας της ΕΣΣΔ

- Η ΕΣΣΔ αποτέλεσε την πρώτη απόπειρα *οικοδόμησης* μίας σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας.
- Αυτή η πορεία δεν βασίστηκε σε έτοιμες συνταγές για την οικοδόμηση, οι οποίες έτσι κι αλλιώς δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν, παρά μόνο σε κάποιες αδρές περιγραφές των θεμελιωδών χαρακτηριστικών της νέας κοινωνίας στο έργο των θεμελιωτών της κομμουνιστικής θεωρίας.
- Συνεπώς, η πρακτική πείρα που γέννησε αυτό το εγχείρημα, σε συνδυασμό με τη θεωρητική επεξεργασία του, αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση για την ανάδειξη των αντιφάσεων της πορείας της κοινωνίας προς τον κομμουνισμό και την ενίσχυση της συνειδητής πάλης για τη σοσιαλιστική-κομμουνιστική κοινωνία. Άλλωστε όπως σημείωνε και ο Marx:

«[Οι προλεταριακές επαναστάσεις] [κ]άνουν αδιάκοπη κριτική στον ίδιο τον εαυτό τους, διακόπτουν κάθε τόσο την ίδια τους την πορεία, ξαναγυρίζουν σ' εκείνο που φαίνεται ότι έχει ήδη πραγματοποιηθεί για να το ξαναρχίσουν από την αρχή, περιγελούν με ωμή ακρίβεια τις μισοτελειωμένες δουλειές, τις αδυναμίες και τις ελλεινότητες των πρώτων τους προσπαθειών (...) οπισθοχωρούν συνεχώς μπροστά στην ακαθόριστη απεραντοσύνη των σκοπών τους, ώσπου να δημιουργηθεί η κατάσταση που κάνει αδύνατο κάθε πισωγύρισμα» (Κ. Μαρξ, *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1983, σ. 17).

Η αντίληψη του Marx για το ενδεχόμενο της σοσιαλιστικής οικοδόμησης στη Ρωσία

Τέσσερις ημέρες αφότου οι μπολσεβίκοι κατέλαβαν τα Χειμερινά Ανάκτορα, ο Gramsci σημείωνε στην *Avanti!* ότι η Οκτωβριανή Επανάσταση «[Ε]ίναι μία επανάσταση ενάντια στο *Κεφάλαιο* του Καρλ Μαρξ». Ποια ήταν όμως πραγματικά η αντίληψη του Μαρξ για το ενδεχόμενο μίας σοσιαλιστικής επανάστασης στη Ρωσία;

- Παρόλο που ο Μαρξ θεωρούσε ότι το επαναστατικό πέρασμα στο σοσιαλισμό-κομμουνισμό θα γίνει στην Δυτική Ευρώπη αφού εκεί έχουν αναπτυχθεί περισσότερο οι υλικές προϋποθέσεις του, από τα μέσα της δεκαετίας του 1870, άρχισε να παρακολουθεί με μεγάλη προσοχή την κατάσταση στη Ρωσία.
- Σε απάντηση στην Ρωσίδα επαναστάτρια Vera Zasulich το Φεβρουάριο του 1881, ο Marx δεν αποκλείει – υπό προϋποθέσεις - το ενδεχόμενο της σοσιαλιστικής επανάστασης στη Ρωσία, βασιζόμενος όχι στο χωρισμό του παραγωγού από τα μέσα παραγωγής (όπως στη Δύση) αλλά στην ανάπτυξη της ήδη υπάρχουσας ρωσικής αγροτικής κοινότητας που αποτελούσε αντιφατική ενότητα κοινής ιδιοκτησίας της γης και ατομικής καλλιέργειας και ιδιοποίησης των προϊόντων του κάθε ξεχωριστού κλήρου. Αυτό το ενδεχόμενο, ωστόσο, το συνέδεε ο Μαρξ με την εξάπλωση της σοσιαλιστικής επανάστασης στην αναπτυγμένη Δύση.
- Το 1882, οι Μαρξ και Ένγκελς έγραφαν ότι «η Ρωσία αποτελεί την εμπροσθοφυλακή της επαναστατικής δράσης στην Ευρώπη» ενώ ήδη από το Σεπτέμβριο του 1877, ο Μαρξ προέβλεπε ότι «Η επανάσταση θα αρχίσει αυτή τη φορά στην Ανατολή [Ρωσία]».

Η Ρωσία ως «αδύναμος κρίκος» του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος

Στη Ρωσία εκδηλώθηκαν με οξύτατο τρόπο μια σειρά αντιθέσεις του παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού συστήματος, μέρος του οποίου είχε καταστεί και η ίδια την περίοδο που προηγήθηκε του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Τέτοιες ήταν οι εξής:

1. Αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας στις περιοχές που είχε αναπτυχθεί η κεφαλαιακή σχέση. Μεγάλη συγκέντρωση της εργασίας στις βιομηχανίες συνδυασμένη με μέτριο βαθμό ιπποδύναμης μηχανών.
2. Αντίθεση μεταξύ πολύ αναπτυγμένων (κυρίως στις ευρωπαϊκές βιομηχανικές περιφέρειες της) και πολύ υπανάπτυκτων παραγωγικών δυνάμεων.
3. Αντίθεση μεταξύ μεγάλων γαιοκτημόνων και αγροτών.
4. Αντίθεση ανάμεσα στα αναπτυγμένα κεφαλαιοκρατικά κράτη της Δύσης και τη Ρωσία.
5. Αντίθεση ανάμεσα στο κυρίαρχο ρωσικό έθνος και τα καταπιεζόμενα από αυτό έθνη.

Εύφορο έδαφος για την έναρξη της παγκόσμιας σοσιαλιστικής επανάστασης

Χαρακτηριστικά προεπαναστατικής Ρωσίας και αφετηριακές συνθήκες Οκτωβριανής Επανάστασης

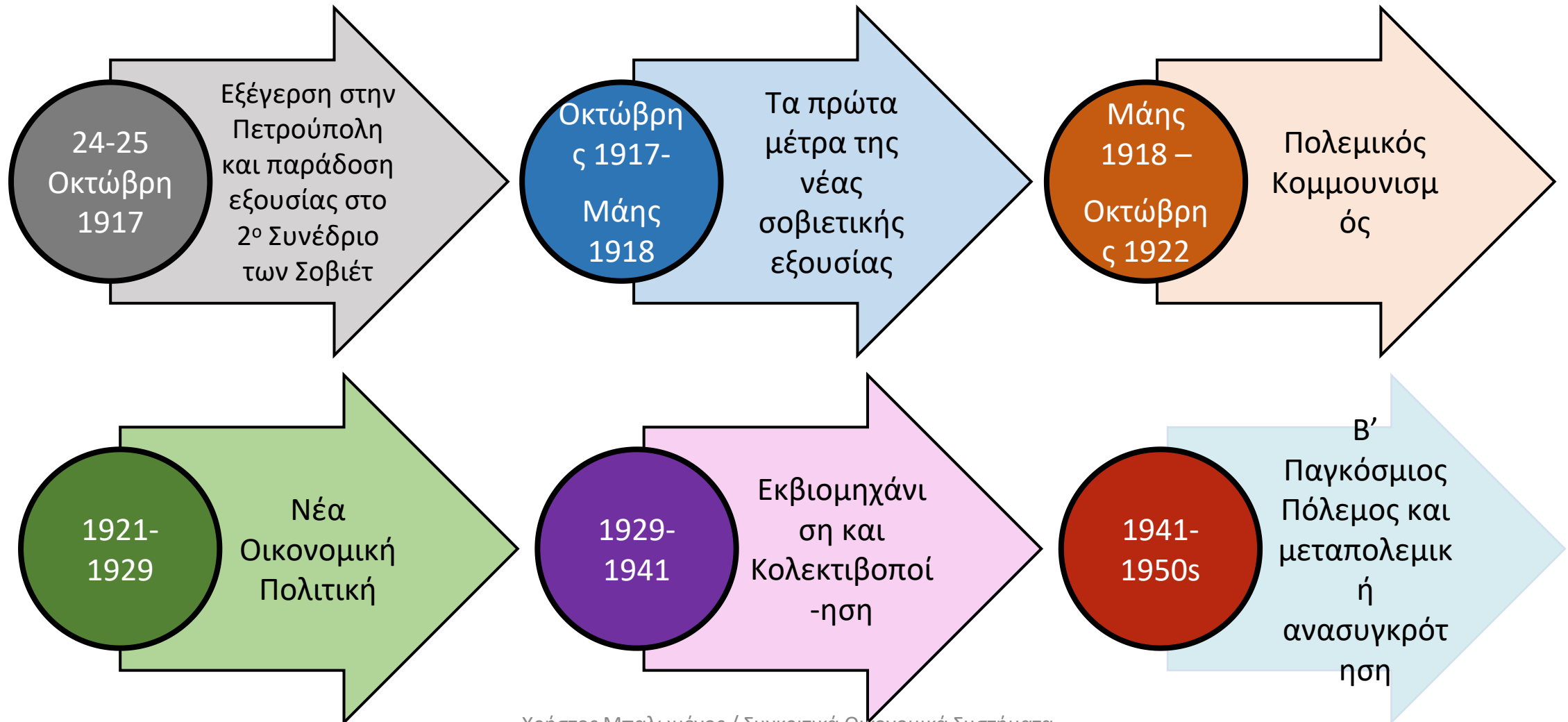
1. Σημαντικές ιδιομορφίες, αντιφάσεις και ανισομετρία.
2. Ανάπτυξη καπιταλισμού και εκβιομηχάνιση της χώρας από τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα κυρίως από ξένες επενδύσεις. Ταυτόχρονα μεγάλη οικονομική υστέρηση σε σχέση με αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες και ευρεία διατήρηση προβιομηχανικών μέσων παραγωγής.
3. Εργατική δύναμη με σχεδόν αποκλειστικά χειρωνακτικό χαρακτήρα και πολύ πρόσφατη αποκοπή από την αγροτική παραγωγή.
4. Η αγροτική παραγωγή βασίζονταν σε σημαντικό βαθμό στο σύστημα της αγροτικής κοινότητας του χωριού, παρόλο που η Μεταρρύθμιση Stolypin (1906-1913) είχε ενισχύσει σημαντικά τον εμπορευματικό χαρακτήρα της παραγωγής και την οικονομική διαφοροποίηση ανάμεσα στους αγρότες.
5. Τεράστιες απώλειες και καταστροφές από πόλεμο.
6. Πλούσιες επαναστατικές παραδόσεις (Δεκεμβριστές, Ναρόντνικοι, Μαρξιστές, Μπολσεβίκοι). Εμπειρία από την ύπαρξη συμβουλίων (σοβιέτ) εργατών και στρατιωτών από την Επανάσταση του 1905 και ανασύσταση τους το 1917.

2. Ποιες είναι οι βασικές υποπερίοδοι της περιόδου 1917-1956 στην ΕΣΣΔ και ποια τα χαρακτηριστικά τους;

Η Οκτωβριανή Σοσιαλιστική Επανάσταση του 1917

Οι βασικές υποπερίοδοι της περιόδου 1917-1956

Τα πρώτα μέτρα της σοβιετικής εξουσίας

1. **Αμέσως** περνά η ιδιοκτησία των δημόσιων σιδηρόδρομων και των κρατικών επιχειρήσεων στην σοβιετική εξουσία.
2. **Νοέμβρης 1917:** Επιβολή εργατικού ελέγχου επί της παραγωγής, αποθήκευσης, αγοράς και πώλησης προϊόντων στις ιδιωτικές επιχειρήσεις με περισσότερα από 5 άτομα προσωπικό. Παράλληλα ρεύμα αυθόρμητης εθνικοποίησης επιχειρήσεων από εργάτες.
3. **Δεκέμβρης 1917:** Εθνικοποιούνται και συνενώνονται όλες οι τράπεζες και συγκροτείται το Ανώτατο Συμβούλιο Λαϊκής Οικονομίας για τη διεύθυνση της οικονομικής δραστηριότητας σε εθνική κλίμακα.
4. **Ιανουάριος 1918:** Εθνικοποίηση του εμπορικού στόλου.
5. **Φλεβάρης 1918:** Εθνικοποίηση όλης της γης και καθιέρωση εξισωτικής κατανομής και χρήσης των κλήρων από τους αγρότες.
6. **Απρίλης 1918:** Επιβολή καθεστώτος κρατικού μονοπωλίου στο εξωτερικό εμπόριο.

«Πολεμικός Κομμουνισμός» (1918-1921): Η πρώτη επίθεση του σοσιαλισμού σε συνθήκες πολέμου

Δύσκολες συνθήκες

- i. Αντεπανάσταση και εισβολή στρατών 14 κρατών προς υποστήριξη των Λευκών.
- ii. Εμφύλιος πόλεμος μετά τα 4 χρόνια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.
- iii. Αποδιάρθρωση της παραγωγής, παράλυση συγκοινωνιών, εμφάνιση υπερπληθωρισμού, έλλειψη τροφίμων.
- iv. Άρνηση εύπορων χωρικών (κουλάκων) να πουλήσουν σιτηρά στο κράτος στις κρατικές τιμές επισιτιστική κρίση

Αντίδραση σοβιετικής εξουσίας

- i. Κρατικό μονοπώλιο στα σιτηρά, σταθερές τιμές, χτύπημα παραεμπορίου.
- ii. Επίταξη όλου του αγροτικού πλεονάσματος για τις πόλεις (πέρα από ένα ελάχιστο όριο για την κατανάλωση των ίδιων των αγροτών).
- iii. Συγκρότηση Τμημάτων Επισιτισμού και Επιτροπών Φτωχολογιάς του χωριού για τη σύγκρουση με τους κουλάκους.
- iv. Επέκταση κρατικού μονοπωλίου και σε άλλα προϊόντα, διανομή τροφίμων με δελτίο.
- v. Εθνικοποίηση όλων των μεγάλων επιχειρήσεων και μέρους της βιοτεχνίας.
- vi. Επιβολή υποχρεωτικής και στρατιωτικοποιημένης εργασίας και ταυτόχρονα θέσπιση των κομμουνιστικών Σαββάτων, δηλαδή των εθελοντικών και αμισθί υπερωριών των εργατών για την τροφοδοσία του Κόκκινου Στρατού.

50. Moor Д.
Кто против Советов. 1919

Ο Λένιν για την ανάγκη αναδιοργάνωσης της οικονομίας σε σοσιαλιστική βάση

- **Απρίλης 1918:** «Στην ημερήσια διάταξη μπαίνει τώρα σαν άμεσο καθήκον, που αποτελεί την ιδιομορφία της σημερινής στιγμής, ένα τρίτο καθήκον - το καθήκον να οργανωθεί η *διοίκηση* της Ρωσίας [...] Πρέπει να καταλάβουμε καλά ότι για να πετύχουμε στο έργο της διοίκησης χρειάζεται εκτός από την ικανότητα να πείσουμε, εκτός από την ικανότητα να νικήσουμε στον εμφύλιο πόλεμο, ή ικανότητα να οργανώνουμε πρακτικά. Αυτό είναι το πιο δύσκολο καθήκον, γιατί πρόκειται να οργανωθούν με καινούριο τρόπο οι πιο βαθιές, οι οικονομικές βάσεις της ζωής πολλών δεκάδων εκατομμυρίων ανθρώπων. Κι αυτό είναι το πιο ευγενικό καθήκον, γιατί μόνο υστέρα από την εκπλήρωσή του (στις κύριες και βασικές γραμμές) θα μπορούμε να πούμε ότι η Ρωσία έγινε όχι απλώς σοβιετική, αλλά και σοσιαλιστική δημοκρατία» (Λένιν, «Τα άμεσα καθήκοντα της σοβιετικής εξουσίας», Άπαντα, τ. 36, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1982.
- **Ιούλιος 1919:** «Στη Ρωσία η εργασία συνενώθηκε σε κομμουνιστική βάση, πρώτον, στο βαθμό που καταργήθηκε η ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και δεύτερον, στο βαθμό που η προλεταριακή κρατική εξουσία οργανώνει σε πανεθνική κλίμακα τη μεγάλη παραγωγή στην κρατική γη και στις κρατικές επιχειρήσεις, κατανέμει την εργατική δύναμη ανάμεσα στους διάφορους κλάδους της οικονομίας και τις επιχειρήσεις και διανέμει στους εργαζόμενους μεγάλες ποσότητες ειδών κατανάλωσης που ανήκουν στο κράτος» (Λένιν, «Η οικονομία και η πολιτική στην εποχή της δικτατορίας του προλεταριάτου», Άπαντα, τ. 39, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1982, σελ. 273.

Η στάση των αγροτών κατά την εφαρμογή των μέτρων του πολεμικού κομμουνισμού

- Το μοίρασμα της γης των μεγάλων κτημάτων από την επανάσταση στους φτωχούς χωρικούς χωρίς γη αύξησε δραστικά τον αριθμό των μικρομεσαίων (μ/μ) αγροτών. Παράλληλα, οι προσπάθειες των μπολσεβίκων να προωθήσουν συλλογικές μορφές ιδιοκτησίας δεν απέδιδαν άμεσα καρπούς.
- Τα μέτρα του πολεμικού κομμουνισμού προκάλεσαν την αντίδραση των κουλάκων αλλά και ενός τμήματος των μ/μ αγροτών.
- Οι καλλιέργειες των μ/μ αγροτών παρήγαγαν μικρές ποσότητες τροφίμων, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων χρησιμοποιούνταν για ιδιοκατανάλωση. Συνεπώς, ένα μικρό μόνο μέρος ήταν διαθέσιμο για πώληση και αυτό δεν πωλούνταν συνήθως στο εμπόλεμο σοβιετικό κράτος λόγω των χαμηλών τιμών που αυτό προσέφερε.
- Απειλή διάρρηξης των σχέσεων ανάμεσα στην πόλη και το χωριό. Οι εργάτες στις πόλεις πεινούσαν. Τα αγροτικά προϊόντα έφταναν στις πόλεις είτε μέσω της μαύρης αγοράς είτε μέσω της κρατικής επίταξης. Αντίστοιχα, οι επιτακτικές ανάγκες τροφοδοσίας του εμπόλεμου Κόκκινου Στρατού καλύπτονταν με επιτάξεις.

Ο Lenin για την περίοδο του πολεμικού κομμουνισμού

«[Η πολιτική του πολεμικού κομμουνισμού] προϋπέθετε αλογάριαστα πως η παλιά οικονομία της Ρωσίας θα περάσει αμέσως σε μία παραγωγή και κατανομή κρατική πάνω σε κομμουνιστικές αρχές (...) Κάναμε το λάθος να αποφασίσουμε να περάσουμε αμέσως στην κομμουνιστική παραγωγή και κατανομή των προϊόντων. Πιστέψαμε πως οι αγρότες με το σύστημα της υποχρεωτικής παράδοσης των πλεονασμάτων θα μας εξασφαλίσουν το ψωμί που χρειαζόμαστε, κι εμείς θα το κατανέμουμε στις φάμπρικες και στα εργοστάσια, κι έτσι θα έχουμε κομμουνιστική παραγωγή και κατανομή»

Λένιν, «Η νέα οικονομική πολιτική και τα καθήκοντα των επιτροπών διαφώτισης»,
Άπαντα, τα. 44, Σύγχρονη Εποχή, σελ: 156-157

Η Νέα Οικονομική Πολιτική (ΝΕΠ, 1921-1929): Η πρόσκαιρη συντεταγμένη υποχώρηση

- **Έναρξη ΝΕΠ:**

- i. Ανεπίσημα: Μάρτη 1921 όταν η πολιτική παρακρατήματος των αγροτικών προϊόντων αντικαταστάθηκε από την καταβολή σταθερού φόρου σε είδος (πέραν του οποίου η σοδειά έμενε στα χέρια των αγροτών).
- ii. Επίσημα: 11^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ (Μάρτη 1922). Ο Lenin προέβλεπε διάρκεια 1-2 δεκαετιών.

- **Δικαιώματα που δόθηκαν στους αγρότες:**

- i. Ελεύθερης διάθεσης των προϊόντων τους στην αγορά
- ii. Δυνατότητα ενοικίασης επιπλέον γης και μίσθωσης εργασίας.

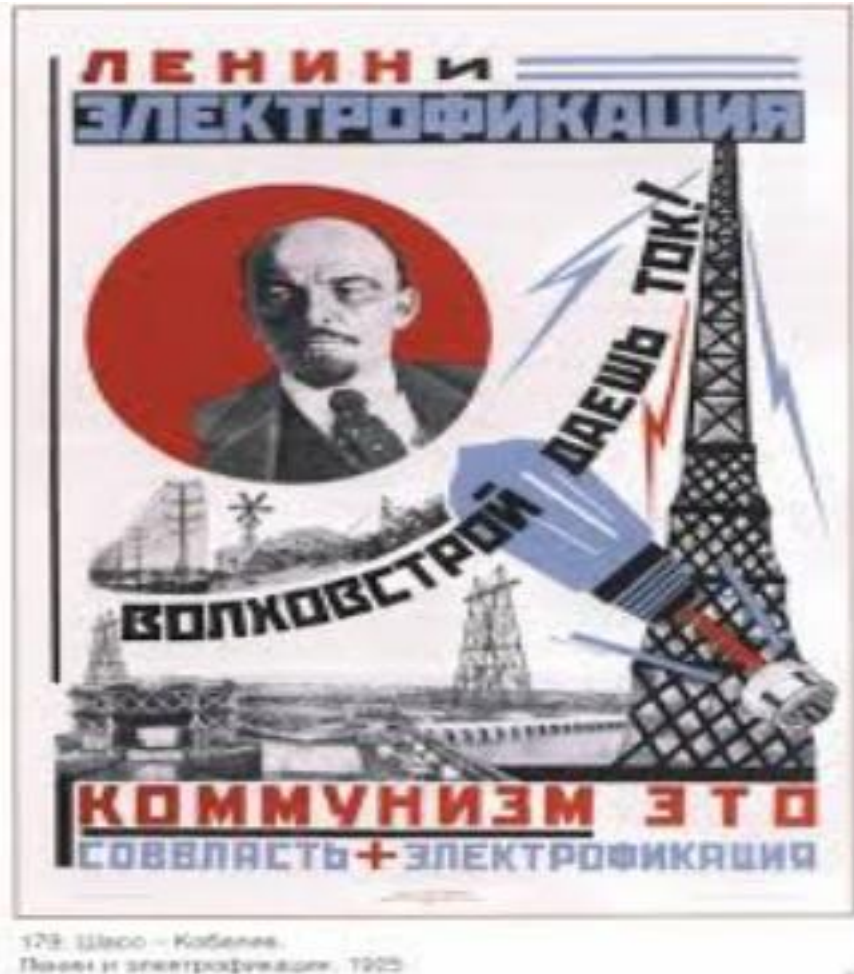
- **Μερική ανάπτυξη ιδιωτικών επιχειρήσεων:**

- i. Ορισμένες εθνικοποιημένες βιομηχανίες εκχωρήθηκαν σε ιδιώτες και λίγες στο ξένο κεφάλαιο.
- ii. Υποστήριξη ανάπτυξης μικρών και μεσαίων ιδιωτικών και συνεταιριστικών επιχειρήσεων.
- iii. Νομιμοποίηση ιδιωτών εμπόρων στο λιανικό εμπόριο (στο χονδρικό εμπόριο παρέμενε κρατικό μονοπώλιο)
- iv. Δικαίωμα ελεύθερης πρόσληψης και απόλυσης εργαζομένων και επαναφορά πληρωμής μισθών σε χρήμα.

- **Κρατικές επιχειρήσεις:**

- i. Οργανώθηκαν σε ενώσεις υπό την αρχή της ιδιοσυντήρησης (khozraschet) → δρούσαν σαν αυτόνομες.
- ii. Ταυτόχρονα, εντάσσονταν στο σχεδιασμό της Κεντρικής Υπηρεσίας Σχεδιασμού (GOSPLAN, 1921).

Σχέδιο GOELRO και GOSPLAN: Η (παράδοση) θεμελίωση του κεντρικού σχεδιασμού στο πλαίσιο της ΝΕΠ

- **GOELRO** (Κρατική Επιτροπή για τον Εξηλεκτρισμό της Ρωσίας): Ήταν το πρώτο εγχείρημα μιας μεγάλης σχεδιασμένης κρατικής επένδυσης. Αποτέλεσε προάγγελο των μετέπειτα πεντάχρονων πλάνων. Ξεκίνησε το 1921 και διήρκησε 10-15 χρόνια.
- **GOSPLAN** (Κρατική Επιτροπή Σχεδιασμού): Συγκροτήθηκε το 1921 ενώ από το 1925 άρχισε να δημιουργεί τα πρώτα ετήσια πλάνα με τη μορφή των «αριθμών ελέγχου».

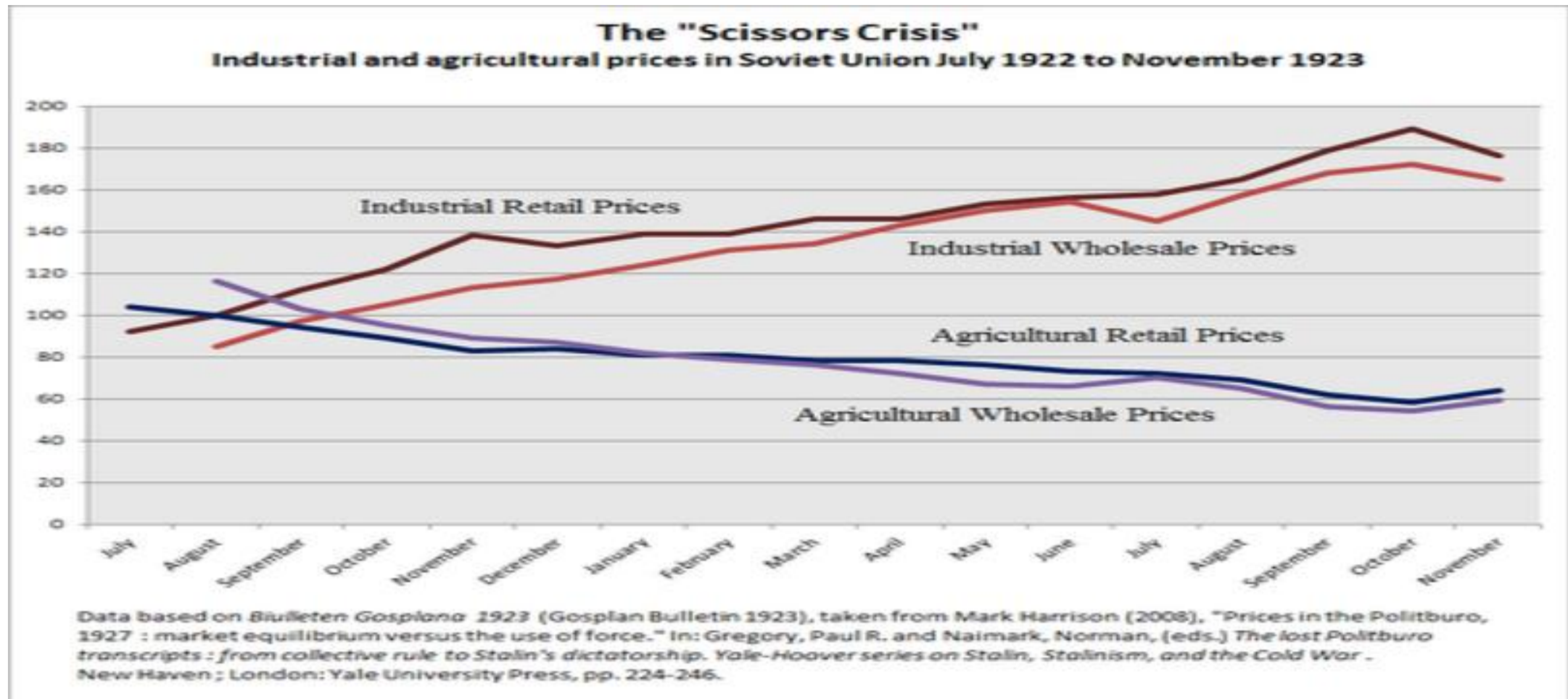
Ο χαρακτήρας της ΝΕΠ

- **Χαρακτήρας:** Προσωρινή υποχώρηση στις συγκεκριμένες συνθήκες της Ρωσίας της περιόδου, η οποία, παρά τους κινδύνους που εγκυμονούσε, ήταν αναγκαία.
- **Βασικοί στόχοι:**
 - α) αναζωογόνηση οικονομικής δραστηριότητας (αύξηση παραγωγής στη βάση του ατομικού συμφέροντος) και
 - β) αποκατάσταση σχέσεων της σοβιετικής εξουσίας με τα μικροαστικά στρώματα του χωριού και της πόλης.
- **Επιδίωξη:** Η ανάπτυξη των συνεταιρισμών ως συνεκτικών κρίκων μεταξύ του ατομικού συμφέροντος των μ/μ παραγωγών και των γενικών κοινωνικών συμφερόντων που εκφράζονταν στην κρατική διεύθυνση της οικονομίας.

Προκλήσεις της ΝΕΠ στη δεκαετία του 1920

- Εμφάνιση και αύξηση των λεγόμενων “NEPmen”: άτομα που επωφελούνταν οικονομικά από την ανάπτυξη της αγοράς και πίεζαν για ακόμα μεγαλύτερη ανάπτυξη των αγορών.
- “Ψαλίδα τιμών”:
 - i. Βιομηχανία ανασυγκροτείται πιο γρήγορα από τη γεωργία → ψηλές τιμές βιομηχανικών προϊόντων VS χαμηλές τιμές αγροτικών προϊόντων.
 - ii. Αγρότες προτιμούσαν ιδιοκατανάλωση → μερική έξοδος από την αγορά.
 - iii. Απάντηση κράτους: αύξηση των τιμών αγοράς αγροτικών προϊόντων, καταπολέμηση μεσαζόντων εμπόρων μέσω της δημιουργίας καταναλωτικών συνεταιρισμών, μέτρα για αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής.
- Περαιτέρω επιπτώσεις στην οικονομία:
 - i. Χαμηλή εμπορευσιμότητα αγροτικών προϊόντων → μείωση εξαγωγών στη Δύση και συνεπώς περιορισμός εισαγωγών τεχνικού εξοπλισμού από αυτήν.
 - ii. Δυσκολία τροφοδοσίας πόλεων και Κόκκινου Στρατού.
- Κρίση σιτηρών του 1926-27
 - i. Φανέρωσε την εξάρτηση της βιομηχανικής ανάπτυξης και της οικοδόμησης του σοσιαλισμού από διαθέσεις των αγροτών και χαμηλή παραγωγικότητα των καλλιεργειών τους.
 - ii. Η εκβιομηχάνιση και η αύξηση των εργατών στις πόλεις προϋπέθεταν τη λύση αυτού του ζητήματος.

1923-1924: Η ψαλίδα των τιμών

Η σταδιακή μετάβαση από τη ΝΕΠ στην «επίθεση του σοσιαλισμού»

- Στις αρχές του 1926 είχε αποκατασταθεί η αγροτική παραγωγή, αλλά η απόσταση ανάμεσα στους σοβιετικούς και τους δυτικούς ρυθμούς ανάπτυξης παρέμενε στα μεγέθη του 1913. Ως απάντηση, **το 1926 αποφασίστηκε η μεγάλη αύξηση των επενδύσεων στη βαριά βιομηχανία.**
- Το 1927 (σε καθεστώς όπου το 98,3% της αγροτικής παραγωγής βρίσκονταν σε ιδιωτικά χέρια) **χαράχτηκαν και οι πρώτες στρατηγικές για την εκβιομηχάνιση και την κολεκτιβοποίηση.**
- Το 1927-28, προέκυψε ένας θανατηφόρος **συνδυασμός «κρίσης εφοδιασμού» και «τρόμου για τον πόλεμο»** που οδήγησε στην ανάγκη επιτάχυνσης της εκβιομηχάνισης και της κολεκτιβοποίησης. Οι αγρότες αποσύρονταν από την κρατική αγορά γιατί οι ιδιώτες έμποροι τους προσέφεραν ψηλότερες τιμές σε συνθήκες υπερβάλλουσας ζήτησης βιομηχανικών αγαθών, αυξανόμενου πληθωρισμού και ανεργίας.
- Το σοβιετικό κράτος απάντησε με επίταξη σιτηρών στις κρατικές τιμές και καμπάνια επισιτισμού στα Ουράλια και τη Σιβηρία.
- Στις 15 Φεβρουαρίου 1928 ανακοινώθηκε στην εφημερίδα Pravda η ανάγκη για γρήγορη εκβιομηχάνιση ενώ **στις 7 Νοέμβρη 1929 ο Stalin κήρυξε επίσημα το τέλος της ΝΕΠ και την «επίθεση ενάντια στα καπιταλιστικά στοιχεία».**
- Οι **3 πυλώνες της “επίθεσης του σοσιαλισμού”**: εκβιομηχάνιση, κολλεκτιβοποίηση, ανάπτυξη κεντρικού σχεδιασμού.

Οι μπολσεβίκοι για την αναγκαιότητα ορμητικής και ταχύτατης εκβιομηχάνισης

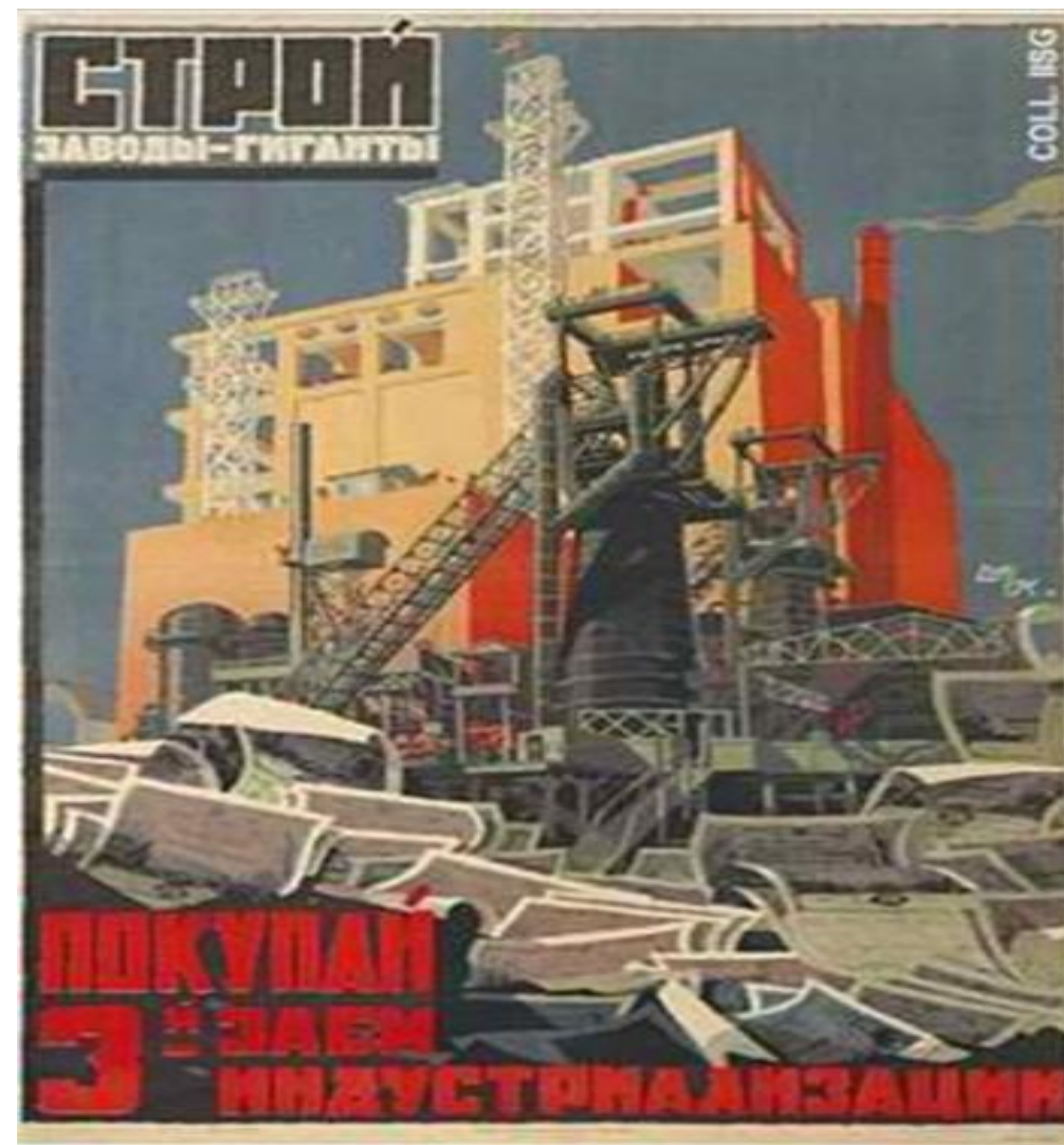
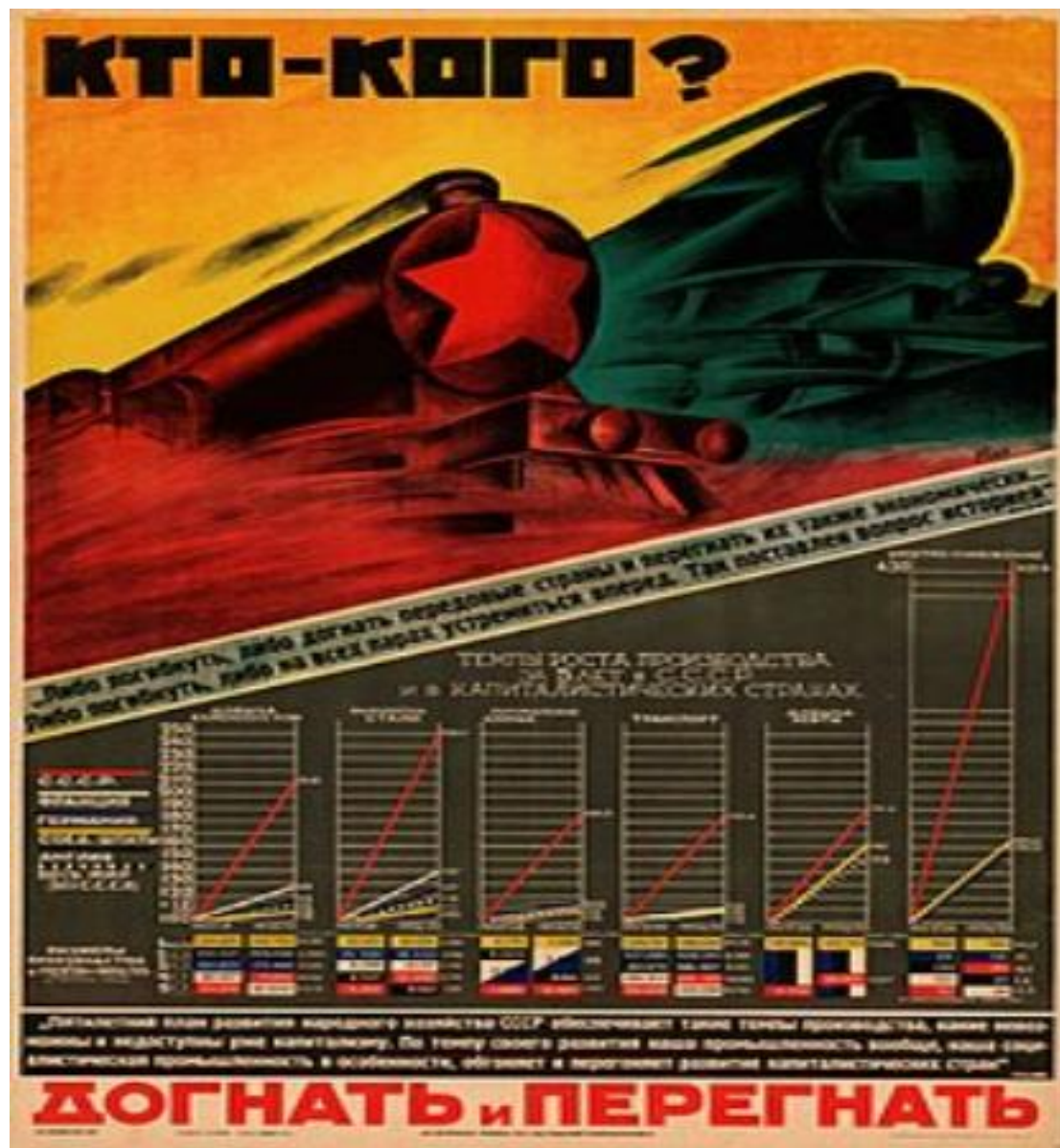
- Ο Στάλιν το 1929: «Είμαστε κατά 50-100 χρόνια πίσω από τις προηγμένες χώρες. Θα πρέπει να διανύσουμε αυτή την απόσταση σε δέκα χρόνια. Ή θα το κάνουμε ή θα μας συντρίψουν».
- Ο Kaganowich, ο τελευταίος εν ζωή «παλιός μπολσεβίκος» δήλωνε το 1990 ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1920 η επιλογή για την ηγεσία της ΕΣΣΔ ήταν ανάμεσα στη Μεγάλη Στροφή και στη συντριβή για πεντακόσια χρόνια».
- Απόφαση 15^{ου} Συνεδρίου ΚΚΠ(μπ) τον Δεκέμβρη 1927: «Λαμβάνοντας υπόψη την πιθανότητα στρατιωτικής επίθεσης εκ μέρους των κεφαλαιοκρατικών κρατών εναντίον του προλεταριακού κράτους, είναι αναγκαίο κατά την εκπόνηση του πενταετούς σχεδίου να δοθεί η μέγιστη προσοχή στην ταχύτερη ανάπτυξη εκείνων των κλάδων της λαϊκής οικονομίας εν γένει και της βιομηχανίας εν μέρει οι οποίοι θα παίξουν τον κύριο ρόλο στην υπόθεση διασφάλισης της άμυνας και της οικονομικής σταθερότητας της χώρας σε καιρό πολέμου».

Αιτίες επιδίωξης γρήγορης εκβιομηχάνισης

- **Ανάγκη τεχνικής ενδυνάμωσης και εφοδιασμού του Κόκκινου Στρατού** λόγω της απειλής αντεπαναστατικής επέμβασης των καπιταλιστικών κρατών που έτσι κι αλλιώς περικύκλωναν την ΕΣΣΔ. Το 1927, η Βρετανία διέκοψε τις διπλωματικές σχέσεις με την ΕΣΣΔ και εισέβαλε στη σοβιετική πρεσβεία στο Πεκίνο ενώ η φιλοτσαρική Ρωσική Πανστρατιωτική Ένωση διεξήγαγε παράζ δολοφονιών και τρομοκρατικών επιθέσεων έναντι μπολσεβίκικων στελεχών και στόχων.
- **Ανάγκη μείωσης του οικονομικού χάσματος με τις καπιταλιστικές χώρες** σε πολύ σύντομο διάστημα. Και μάλιστα όχι μόνο χωρίς την αφαίμαξη των αποικιών και την εκμετάλλευση άλλων λαών (παράγοντες στους οποίους βασίστηκε σε σημαντικό βαθμό η εκβιομηχάνιση στις ισχυρές καπιταλιστικές χώρες) αλλά και με διεθνιστική στήριξη άλλων επαναστατικών κινημάτων.
- **Ανάγκη οικονομικής αυτοτέλειας έναντι του καπιταλιστικού περιγυρου**, κάτι που συνεπαγόταν προτεραιότητας της θεμελιώδους βαριάς βιομηχανίας και σχετική υστέρηση της βιομηχανίας παραγωγή μέσων κατανάλωσης (ακολουθώντας τη λογική του μετέπειτα χαρακτηριζόμενου ως μοντέλου Feldman-Mahalanobis).
- **Ανάγκη μαζικής παραγωγής αγροτικών εργαλείων** (κυρίως τρακτέρ) για την αναδιοργάνωση της αγροτικής οικονομίας σε συνεταιριστική βάση και αύξηση της αγροτικής παραγωγής. Η επίδραση της κρίσης συγκομιδής σιτηρών του 1927 ήταν καθοριστική σε αυτή την κατεύθυνση.

Χαρακτηριστικά εκβιομηχάνισης

- Η εκβιομηχάνιση, η κολεκτιβοποίηση και η πλήρης ανάπτυξη του κεντρικού σχεδιασμού της οικονομίας αποτέλεσε την τριάδα της λεγόμενης «επίθεσης του σοσιαλισμού» στα αγοραία στοιχεία που είχαν αναπτυχθεί κατά τη διάρκεια της ΝΕΠ. Αυτοί οι τρεις στόχοι ήταν αλληλένδετοι και η επιτυχία του καθενός εξαρτιόνταν από την επιτυχία των υπόλοιπων.
- Η εκβιομηχάνιση έλαβε χώρα στο πλαίσιο των δύο πρώτων πεντάχρονων πλάνων (1928-1932 και 1933-1937).
- Η εκβιομηχάνιση αξιοποίησε σε σημαντικό βαθμό συνέργειες με δυτικές επιχειρήσεις και τεχνικούς, εισάγοντας και τροποποιώντας στοιχεία της δυτικής τεχνολογίας.
- Η εκβιομηχάνιση προϋπέθετε και βασίστηκε σε μία ταχύτατη αστικοποίηση του πληθυσμού.
- Η εκβιομηχάνιση συνοδεύτηκε από μεγάλη αύξηση της κυκλοφορίας χρήματος, η οποία, σε συνδυασμό με την σχετικά αργή ανάπτυξη της παραγωγής μέσω κατανάλωσης οδήγησε σε υπερκερασμό της ζήτησης από την προσφορά και πληθωριστικές πιέσεις.
- Η εκβιομηχάνιση είχε περισσότερο εκτατικό χαρακτήρα με την έννοια της αξιοποίησης λιμναζόντων πόρων (εργατικού δυναμικού, τεχνολογίας, πρώτων υλών) και όχι εντατικό (με την έννοια της συνεχούς δημιουργίας και εισαγωγής νέας τεχνολογίας).

Η άνοδος της βιομηχανικής παραγωγής κατά την εκβιομηχάνιση

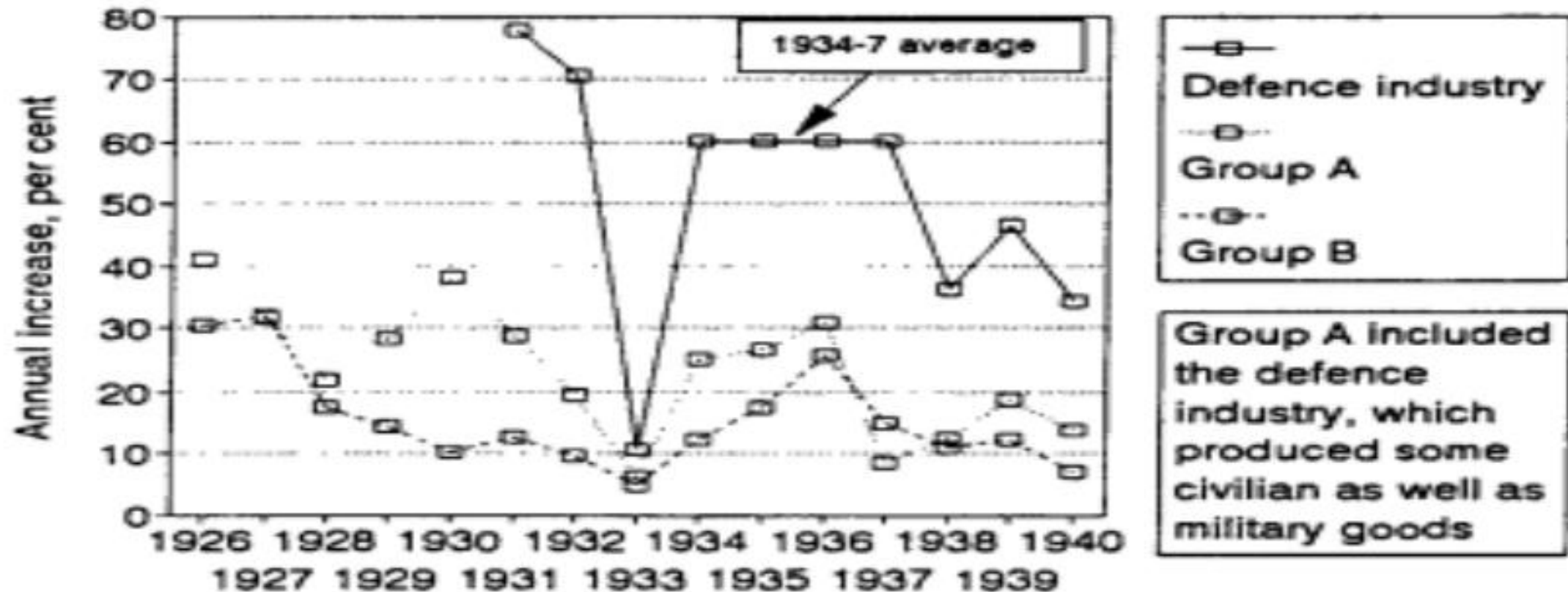

Figure 8 Growth of industrial production, 1926–1940: official figures.
Source: tables 29, 31.

Πηγή: Davies, R.W. et al (eds), The Economic Transformation of the Soviet Union, Cambridge: Cambridge University Press, p. 139

Κολεκτιβοποίηση

- Ο σοσιαλιστικός μετασχηματισμός της βιομηχανίας έπρεπε να συνοδευτεί από το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της αγροτικής οικονομίας. Αυτό το καθήκον ήταν πολύ πιο δύσκολο λόγω της κυριαρχίας της μ-μ αγροτικής εκμετάλλευσης (20 εκατομμύρια αγροτικά νοικοκυριά).
- Η απόφαση για την κολεκτιβοποίηση ενισχύθηκε δραστικά από την κρίση των κρατικών προμηθειών σιτηρών του 1927-28, ως συνέπεια της απροθυμίας των αγροτών να πουλήσουν τη σοδειά τους στο κράτος στις κρατικές τιμές και της προτίμησης τους να τα πουλάν στις ελεύθερες τοπικές αγορές σε πολύ ψηλότερες τιμές. Το σοβιετικό κράτος αντέδρασε το 1928-1929 προχωρώντας σε κατασχέσεις πλεονασμάτων σοδειάς και σε εκστρατεία ιδεολογικής επίθεσης στους κουλάκους καθώς και σε καμπάνια αποκουλακοποίησης την περίοδο 1929-1931.
- Από το 1932 επιτράπηκε η πώληση σε τιμές ελεύθερης αγοράς των προϊόντων τόσο των κολχόζ (εφόσον είχαν ικανοποιήσει τις υποχρεώσεις τους προς το κράτος) όσο και των μικρών χωραφιών που απέκτησαν το δικαίωμα να καλλιεργούν οι αγρότες γύρω από τα σπίτια τους.
- Ήταν φανερό ότι σε συνθήκες κυριαρχίας της μ-μ αγροτικής παραγωγής θα απειλούταν μόνιμα ο επισιτισμός των πόλεων, η εκβιομηχάνιση, η άμυνα της χώρας. Η ΕΣΣΔ θα ήταν υποχείριο των αγροτών. Η μοναδική εναλλακτική επιλογή ήταν η επιτάχυνση της δημιουργίας μεγάλων σοσιαλιστικών αγροτικών μονάδων που θα παρήγαγαν στη βάση της επιστήμης και της τεχνολογίας.
- Το 1936, το 89,6% των αγροτών είχαν ενταχθεί στα κολχόζ.

Αιτίες δυσκολιών κολεκτιβοποίησης

- Μικροαστικές αντιλήψεις και νοοτροπία μερίδας των αγροτών που απέρρεαν από τον εμπορευματικό χαρακτήρα τμήματος της παραγωγής τους. Αυτές οι αντιλήψεις ενισχύονταν λόγω της σημαντικής επιρροής των κουλάκων ακόμα και σε φτωχούς αγρότες εντός της αγροτικής κοινότητας του χωριού.
- Η χρονική υστέρηση ανάμεσα στην ανάγκη άμεσης επιτάχυνσης της κολεκτιβοποίησης και στη δυνατότητα τεχνολογικής υποστήριξης των αγροτών (κυρίως μέσω των λεγόμενων Μηχανοτρακτερικών Σταθμών, ΜΤΣ).
- Οι εξαιρετικά κακές καιρικές συνθήκες στις σιτηροπαραγωγές περιοχές της ΕΣΣΔ τα κρίσιμα πρώτα χρόνια της κολεκτιβοποίησης αλλά και αργότερα (1930-34 και 1935-1939). Αυτές οι περιοχές είχαν τις μεγαλύτερες διακυμάνσεις από οποιαδήποτε άλλη σιτοπαραγωγική περιοχή σε όλο τον κόσμο λόγω του συνδυασμού του ηπειρωτικού κλίματος και των ακανόνιστων ζεστών ξηρών ανέμων από την Κεντρική Ασία.
- Όξυνση της ταξικής πάλης στο χωριό ανάμεσα σε κουλάκους και τμήμα μεσαίων αγροτών από τη μία και σημαντική μερίδα των φτωχών αγροτών και του σοβιετικού κράτους από την άλλη. Οι κουλάκοι οργάνωσαν σαμποτάζ, ενέδρες και δολοφονικές επιθέσεις ενάντια σε στελέχη των σοβιέτ, του ΚΚ και του κράτους. Έκαναν εμπρησμούς των εγκαταστάσεων των κολχόζ και των σπιτιών που υποστήριζαν την κολεκτιβοποίηση. Η σφαγή ζώων για να μην παραδοθούν στα κολχόζ μείωσε δραστικά τον αριθμό των βοοειδών και των ίππων το διάστημα 1928-1933.

«Άρχιζαν τη νύχτα να σφάζουν στο Γκρεμιάτσιϊ τα ζώα. Μόλις σκοτείνιαζε όλο και κάπου ακουγόταν το υπόκωφο και σύντομο βέλασμα μιας προβατίνας, η επιθανάτια στιγκλιά ενός γουρουνιού που έσπαζε την ησυχία ή το μουγκανητό μίας δαμάλας. Έσφαζαν και αυτοί που μπήκαν στο κολχόζ και οι ιδιώτες-αγρότες (...) Σε δύο νύχτες τα κερασφόρα ζώα στο Γκρεμιάτσιϊ μειώθηκαν στο μισό. Σε κάθε αγρόκτημα τα σκυλιά άρχισαν να κουβαλάν έντερα και εντόσθια. Γέμισαν από κρέας τα κελάρια και οι αποθήκες (...) ‘Σφάξτε, τώρα πια δεν είναι δικά μας!’ (...) Κι έσφαζαν. Κι έτρωγαν πολύ. Όλων οι κοιλιές, απ’ τον μικρό ως τον μεγάλο, πονούσαν»

Από το μυθιστόρημα *Ξεχειρωμένη γη* του Μιχαήλ Σόλοχοφ όπως παρατίθεται στο Π. Παυλίδης, *Ιστορία και Κομμουνισμός*, ΚΨΜ, 2017, σελ. 149.

3. Ποιος είναι ο χαρακτήρας του σοσιαλιστικού κεντρικού σχεδιασμού και ποια ήταν τα χαρακτηριστικά του σχεδιασμού στην ΕΣΣΔ;

Γενικά για τον Κεντρικό Σχεδιασμό

- Η σχεδιοποιημένη ανάπτυξη της παραγωγής και κυκλοφορίας των αγαθών αποτελεί μαζί με την κοινωνικοποίηση των συγκεντρωμένων μέσων παραγωγής, θεμελιώδες χαρακτηριστικό της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας. Αυτή η σχεδιοποίηση δεν μπορεί παρά να γίνεται στο επίπεδο της συνολικής κοινωνίας, δηλαδή δεν μπορεί παρά να παίρνει τη μορφή του Κεντρικού Σχεδιασμού (ΚΣ).
- Στον καπιταλισμό, οι παραγωγοί συνδέονται μεταξύ του μέσω της άναρχης δράσης του νόμου της αξίας, ενώ στο σοσιαλισμό συνδέονται μέσω της συνειδητής δράσης του κεντρικού σχεδιασμού. Γι' αυτό ο κεντρικός σχεδιασμός είναι καταρχάς κοινωνική σχέση.
- Στην ΕΣΣΔ, καταρτίζονταν από το 1928 και μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο πενταετή και ετήσια πλάνα. Τα πλάνα καθορίζονταν από την Κρατική Επιτροπή Σχεδιασμού (GOSPLAN). Η κυρίως πενταετής διάρκεια των πλάνων επιλέχθηκε γιατί σε αυτό το διάστημα μπορούσαν να ανεγερθούν μεγάλες παραγωγικές μονάδες και να εκσυγχρονιστούν οι υπάρχουσες. Τα ετήσια πλάνα (με τις εκάστοτε προσαρμογές τους) αποτελούσαν τον άμεσο μοχλό διεύθυνσης της οικονομίας.
- Τα πλάνα βασίζονταν στην επιλογή του βασικού κρίκου της οικονομίας, της ιεράρχησης δηλαδή της ανάπτυξης κάποιων κλάδων έναντι άλλων (ενέργεια, καύσιμα, μεταλλουργία, μηχανοκατασκευές).
- Οι τιμές των αγαθών που υπολογίζονταν στα πλάνα παρέμεναν σταθερές για μεγάλα διαστήματα και δεν εξέφραζαν πια τα κόστη παραγωγής ή τη σπανιότητα των αγαθών.

Οικονομικά καθήκοντα του κεντρικού σχεδιασμού

1. Υπολογισμός κοινωνικών και παραγωγικών αναγκών.
2. Ορισμός παραγωγικών προτεραιοτήτων και στόχων (σε όγκο παραγωγής και χρόνο επίτευξης).
3. Κατάρτιση παραγωγικών σχεδίων και δεικτών αποδοτικότητας σε φυσική και λογιστική μορφή.
4. Σχεδίαση πολύπλοκων παραγωγικών αλληλεπιδράσεων μεταξύ των επιχειρήσεων.
5. Οργάνωση κατανομής επενδύσεων, πρώτων υλών, τεχνικού εξοπλισμού, εργατικής δύναμης, τελικών προϊόντων.
6. Πολιτική τιμών και αμοιβών.
7. Έλεγχος απόδοσης παραγωγικών μονάδων.
8. Διασφάλιση σταθερής αύξησης παραγωγικότητας.
9. Σχεδίαση της επιστημονικο-τεχνικής προόδου και ενσωμάτωση των επιτευγμάτων της στην παραγωγή.

Παυλίδης, *Ιστορία και Κομμουνισμός*, εκδ. ΚΨΜ, σελ.101

Η διαδικασία σχεδιασμού στην ΕΣΣΔ

- Αρχικά, οι επιχειρήσεις διατύπωναν τα αιτήματά τους για πόρους προς τα ανώτερα όργανα σχεδιασμού με τη μορφή ενός προκαταρκτικού σχεδίου. Η εκκίνηση της διαδικασίας από τα αιτήματα των επιχειρήσεων και όχι από τη ζήτηση των αγαθών εξέφραζε την εστίαση στην ικανοποίηση των ζωτικών αναγκών του πληθυσμού ως ολότητας αντί ως μεμονωμένα άτομα.
- Στη συνέχεια ακολουθούσε μία διαδικασία αλληλεπίδρασης και διαπραγματεύσεων μεταξύ της κάθε επιχείρησης/ομίλου επιχειρήσεων και των ανώτερων οργάνων. Σε αυτή τη διαδικασία, τα ανώτερα όργανα σχεδιασμού συνυπολόγιζαν τις κεντρικές ιεραρχήσεις ανάπτυξης της οικονομίας, τις αλληλεξαρτήσεις ανάμεσα σε επιχειρήσεις και κλάδους και τον υπολογισμό των καταναλωτικών αναγκών του πληθυσμού (στη βάση των δημογραφικών τάσεων και συγκεκριμένων προδιαγραφών κατανάλωσης).
- Σε αυτή τη βάση, τα κεντρικά όργανα σχεδιασμού κατάρτιζαν το κεντρικό σχέδιο παραγωγής και κατανομής το οποίο περιλάμβανε και τα σχέδια των επιμέρους επιχειρήσεων. Το τελικό σχέδιο είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα για τις επιχειρήσεις.
- Στη βάση αυτού του σχεδίου, γίνονταν η κατανομή των πόρων και εκκινούσε η παραγωγική διαδικασία. Υπήρχαν παραγωγικοί πόροι που κατανέμονταν κεντρικά από τη Gosplan, την Κρατική Επιτροπή Εφοδιασμού και μερικά υπουργεία και άλλοι που κατανέμονταν από περιφερειακά όργανα σχεδιασμού.

Τα υλικά ισοζύγια ως το βασικό εργαλείο του σχεδιασμού στην ΕΣΣΔ

- Η κατανομή των πόρων μέσω του σχεδίου γίνονταν με την αξιοποίηση των υλικών ισοζυγίων. Στα ισοζύγια υπολογίζονταν – στη βάση των ιεραρχήσεων του πλάνου - η ζήτηση και η προσφορά ενός προϊόντος και μέσω των διαδοχικών αναπροσαρμογών επιδιώκονταν η εξίσωση των δύο πλευρών.
- Στην προσφορά ενός αγαθού αθροίζονταν η εγχώρια παραγωγή, οι εισαγωγές και τα αποθέματα ενώ στη ζήτηση του αθροίζονταν η εγχώρια ζήτηση, οι εξαγωγές και τα στρατηγικά αποθέματα.
- Στην τελευταία περίοδο της ΕΣΣΔ υπήρχαν υλικά ισοζύγια για 200.000 περίπου αγαθά.
- Εκτός από τα υλικά ισοζύγια καταρτίζονταν και τα χρηματικά ισοζύγια καθώς και τα ισοζύγια εργατικής δύναμης, τα οποία όμως ήταν υποταγμένα στις προτεραιότητες των υλικών ισοζυγίων.
- Το σύστημα αυτό επιχειρήθηκε να αντικατασταθεί τη δεκαετία του 1960 με το Εθνικό Αυτοματοποιημένο Σύστημα Σχεδιασμού και Διεύθυνσης της Οικονομίας (OGAS), το οποίο τελικά όμως δεν προχώρησε.

Παράδειγμα υλικού ισοζυγίου

1. Διαθέσιμοι Πόροι

Πηγή	Ποσότητα
Παραγωγή χαλυβουργείων	75
Απόθεμα προηγούμενου έτους	3
Εισαγωγές	2
Σύνολο διαθέσιμων πόρων	80

2. Χρήσεις

Κατηγορία χρήσης	Ποσότητα
Μηχανοκατασκευές	22
Κατασκευή μεταφορικών μέσων (τρένα, φορτηγά κ.λπ.)	12
Κατασκευές & υποδομές	18
Στρατιωτική βιομηχανία	10
Καταναλωτικά αγαθά & εργαλεία	6
Εξαγωγές	5
Απώλειες, απόβλητα, ανελαστικές χρήσεις	2
Σύνολο απαιτήσεων	75

3. Ισοζύγιο

Σύνολο πόρων: 80
Σύνολο χρήσεων: 75
Υπόλοιπο (πλεόνασμα): 5 εκατ. τόνοι

Αυτό το πλεόνασμα μπορεί να:

- Μεταφερθεί ως απόθεμα στο επόμενο έτος,
- χρησιμοποιηθεί για αύξηση παραγωγής σε κρίσιμους τομείς,
- ενσωματωθεί στον αναθεωρημένο πλάνο.

Οι δείκτες και οι νόρμες ως εργαλεία σχεδιασμού

- **Δείκτες:** ποσοτικοί στόχοι παραγωγής (π.χ. όγκος παραγωγής, κόστος παραγωγής, παραγωγικότητα).
- **Νόρμες:** τεχνικά/εργασιακά πρότυπα αποδοτικότητας (π.χ. κατανάλωση υλικών ή χρόνος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος)
- **Ρόλος στο σύστημα σχεδιασμού:**
 - α. Οι δείκτες καθόριζαν τους στόχους παραγωγής που ιεραρχούνταν σε κάθε περίοδο.
 - β. Οι νόρμες καθόριζαν πώς επιτυγχάνονται αυτοί οι στόχοι. Στη βάση των νορμών καθορίζονταν και τα χρηματικά κίνητρα (πριμ).
- **Παράδειγμα:**
 - Δείκτης** (καθορισμένων από το πλάνο): 1 εκατομ. τρακτέρ ακαθάριστη παραγωγή.
 - Αναγκαίοι πόροι** (καθορισμένοι από το υλικό ισοχύγιο): 5 εκ. τόνοι ατσάλι, 2 εκ. λάστιχα, 10 εκ. ώρες εργασίας.
 - Παραγωγικές νόρμες** (καθορισμένες για τα εργοστάσια): κάθε τρακτέρ απαιτεί 5 τόνους ατσάλι και 10 ώρες εργασίας
 - Ατομικές νόρμες** (καθορίζονται από την επιχείρηση για τους εργαζόμενους): Κάθε εργαζόμενος πρέπει να παράγει x ποσότητα ενός εξαρτήματος του τρακτέρ κάθε μέρα ή κάθε βδομάδα

Ζητήματα σχετικά με τους δείκτες και τις νόρμες

- Το ζήτημα της ευστοχίας των δεικτών μέτρησης της αποτελεσματικότητας είναι θεμελιώδες για την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων στο σοσιαλισμό και την διασφάλιση της πορείας προς την αναπτυγμένη κομμουνιστική κοινωνία. Για παράδειγμα, έχει ασκηθεί αυστηρή κριτική στο γεγονός ότι ο βασικός δείκτης στην ΕΣΣΔ ήταν ο δείκτης της ακαθάριστης παραγωγής.
- Υπήρχε συνεχής τάση αύξησης του αριθμού των νορμών λόγω της αύξησης της αριθμού των δραστηριοτήτων των επιχειρήσεων.
- Οι δείκτες καθώς και οι νόρμες πρέπει να έχουν κομμουνιστικό και όχι καπιταλιστικό χαρακτήρα, δηλαδή να διαμορφώνονται με κριτήριο το συμφέρον της κοινωνίας και όχι της κάθε επιχείρησης (όπως π.χ. συνεπάγεται η κυριαρχία του δείκτη του κέρδους από τη δεκαετία του 1960).
- Ο βαθμός ορθής λειτουργίας του συστήματος σχεδιασμού εξαρτιόταν και από τεχνικού χαρακτήρα δεδομένα (όπως η τεχνική κατάρτιση των επιτελείων σχεδιασμού ή η εκάστοτε διαθέσιμη υπολογιστική ισχύς).
- Τα εργαλεία του σχεδιασμού (ισοζύγια, δείκτες, νόρμες) απαιτούν συνεχή αναπροσαρμογή με βάση τα εκάστοτε δεδομένα, π.χ. οι ανάγκες της εποχής των τελευταίων δεκαετιών της ΕΣΣΔ ήταν πολύ διαφορετικές από τις επιτακτικές ανάγκες των πρώτων δεκαετιών.

Ο τρόπος μέτρησης του εθνικού εισοδήματος σε Δύση και ΕΣΣΔ: GDP και NMP (Καθαρό Υλικό Προϊόν)

Concept	GNP/GDP	NMP
Production	Final value of goods and services	Final value of goods, but not services (intermediate services included in final value of goods)
Value standard	Factor costs	Prevailing prices
Net indirect taxes	Excluded	Included
Capital depreciation	Included	Excluded

- Το τι περιλαμβάνεται στο NMP καθορίζονταν από την κυρίαρχη σοβιετική αντίληψη περί παραγωγικής και μη παραγωγικής εργασίας (και κλάδων).
- Το NMP περιλάμβανε κυρίως το προϊόν της γεωργίας, της δασοκομίας, της βιομηχανίας, των κατασκευών, της μεταφοράς υλικών αγαθών (όχι ανθρώπων), των τηλεπικοινωνιών στην παραγωγή υλικών αγαθών. Δεν περιλάμβανε το προϊόν της υγείας, της παιδείας, της στέγασης, των δημόσιων υπηρεσιών, των καταναλωτικών υπηρεσιών, των τηλεπικοινωνιών στους μη παραγωγικούς κλάδους, των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών κ.α.

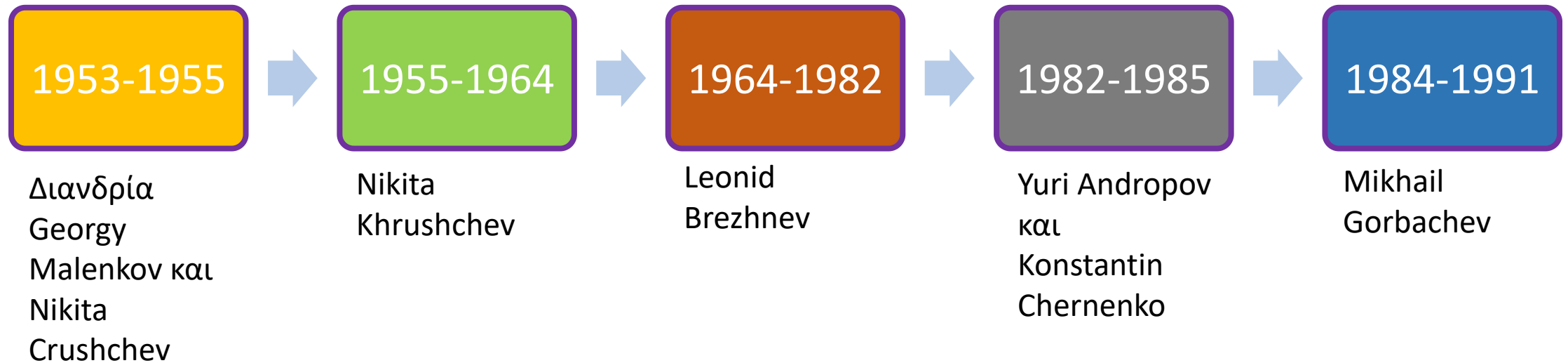
4. Ποιές αλλαγές επήλθαν στην οικονομική πολιτική της περιόδου 1956-1991 σε σχέση με την περίοδο 1917-1956;

“Since the Bolshevik Revolution of 1917, the Soviet Union has transformed itself ... from an undeveloped economy into a modern industrial state with a GNP second only to that of the United States. ... Until the late 1950s ... the main question among Western scholars was: *When* would the Soviet Union catch up with and overtake the U.S.? ... Today, however, after more than two decades of declining growth rates ... the question is whether the present system can support sustained economic growth in the future, or whether it is capable of changing radically enough to assure such growth.”

Gur, Ofer (The RAND/UCLA Center for the Study of Soviet International Behavior), 1988, “Soviet Economic Growth, 1928-1985”, *Journal of Economic Literature* 25 (4): 1767-1833

Ποια τα αίτια αυτής της δραματικής απώλειας δυναμικής της ΕΣΣΔ από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 που δεν μπόρεσε να ανατραπεί τις επόμενες δεκαετίες και εν τέλει οδήγησε στην ανατροπή του σοσιαλισμού και τη διάλυση της ΕΣΣΔ;

Οι ηγέτες της ΕΣΣΔ και του ΚΚΣΕ μετά το θάνατο του Stalin 1953

Εκτατική και εντατική ανάπτυξη

Εκτατική ανάπτυξη

- Η οικονομική ανάπτυξη που βασίζεται στην ολοένα και μεγαλύτερη αξιοποίηση πόρων (εργαζομένων, μηχανημάτων, φυσικών πόρων κλπ) στο έδαφος σχετικά σταθερής τεχνολογίας για τη μαζική παραγωγή μίας σχετικά σταθερής γκάμας προϊόντων.

Εντατική ανάπτυξη

- Η οικονομική ανάπτυξη που βασίζεται στην τεχνολογική καινοτομία, στη συνεχή βελτίωση της εργασιακής ικανότητας, στη συνεχή εμφάνιση νέων προϊόντων και παραγωγικών διαδικασιών.

Τα όρια της εκτατικής ανάπτυξης στα μέσα της δεκαετίας του 1950

- Αύξηση πολυπλοκότητας σχεδιασμού και μετάδοσης-διαχείρισης πληροφοριών όσο αυξάνονταν οι κλάδοι παραγωγής.
- Αναπτύσσονταν ανταγωνισμοί ανάμεσα στα κλαδικά υπουργεία για την απόκτηση των μέγιστων δυνατών κρατικών πόρων.
- Μεταβολή αναγκών: Κάλυψη βασικών αναγκών → εμφάνιση πιο ποικιλόμορφων καταναλωτικών απαιτήσεων.
- Παράπονα καταναλωτών: Προβλήματα σε ποσότητα και ποιότητα προϊόντων.
- Παρά τα οφέλη της στις πρώτες δεκαετίες και τη συμβολή της στη θεμελίωση των σοσιαλιστικών σχέσεων παραγωγής, η εκτατική ανάπτυξη είχε φτάσει τα όρια της.

Αντί της ενίσχυσης του κεντρικού σχεδιασμού και της προσαρμογής του στα νέα δεδομένα για την κατάκτηση της εντατικής ανάπτυξης, οι προκλήσεις αυτές απαντήθηκαν με αδυνάτισμα του και ενίσχυση των στοιχείων της αγοράς.

Κοινά οικονομικά χαρακτηριστικά της περιόδου

- Ενίσχυση των αγοραίων σχέσεων στην οικονομία και αποδυνάμωση του Κεντρικού Σχεδιασμού.
- Σταδιακή ενίσχυση της αποκέντρωσης της οικονομίας.
- Μετατόπιση της έμφασης της βιομηχανικής ανάπτυξης από τη βαριά στην ελαφριά βιομηχανία.
- Αποκατάσταση και ενίσχυση ποικιλόμορφων οικονομικών σχέσεων και εξαρτήσεων με τα καπιταλιστικά κράτη στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής της «ειρηνική συνύπαρξης» ανάμεσα σε καπιταλισμό και σοσιαλισμό.

Η οικονομική μεταρρύθμιση του Krushchev το 1957

- **Αποκέντρωση της οικονομικής διεύθυνσης:** Τα περίπου 60 βιομηχανικά υπουργεία αντικαταστάθηκαν από 105 περιφερειακά οικονομικά συμβούλια (Sovnarkozy) υπό το γενικό συντονισμό της Gosplan.
- **Αρμοδιότητες Gosplan:** Παρέμεινε υπεύθυνη για τη γενική σχεδίαση της οικονομίας και την κατανομή μεταξύ των Δημοκρατιών των πλέον βασικών πόρων και προϊόντων. Επίσης, στη Gosplan παρέμεινε η διεύθυνση κλάδων με παγκρατική αναφορά, όπως το εμπόριο, η γεωργία και οι μεταφορές.
- **Έμφαση στη γεωργία:** Αύξηση επενδύσεων και τιμών που προσέφερε το κράτος για εκείνο το τμήμα της αγροτικής παραγωγής που εντάσσονταν στον κεντρικό σχεδιασμό. Παράλληλα, πολλά κολχόζ (συνεταιριστικά αγροκτήματα) μετατράπηκαν σε σοβχόζ (κρατικά αγροκτήματα) ενώ την ίδια στιγμή οι Μηχανοτρακτερικοί Σταθμοί πέρασαν στην ιδιοκτησία των κολχόζ.
- **Έμφαση στην ελαφριά βιομηχανία:** Σχετική ενίσχυση της έναντι της βαριάς βιομηχανίας με στόχο την αύξηση της παραγωγής καταναλωτικών αγαθών.

Τα όρια της οικονομικής μεταρρύθμισης του 1957 και η πορεία προς την οικονομική μεταρρύθμιση του 1965

- **Κυριαρχία του περιφερειακού-τοπικού έναντι του κοινωνικού οικονομικού συμφέροντος.** Όξυνση των ανταγωνισμών τόσο ανάμεσα στη Gosplan και τα Sovnarkozy όσο και ανάμεσα στα διάφορα Sovnarkozy για την κατανομή πόρων.
- **Αδυνάτισμα κεντρικού σχεδιασμού.** Κατέληξε να αποτελεί συρραφή των περιφερειακών σχεδίων των Sovnarkozy και απώλεσε τη δυνατότητα να ενσαρκώνει τη γενική αντίληψη των προοπτικών της οικονομίας και να καθορίζει τις προτεραιότητες της. Υπονομεύτηκε η ενιαία λειτουργία της οικονομίας και η δυνατότητα διακλαδικού συντονισμού.
- **Περαιτέρω ενίσχυση της αποκέντρωσης μέσω της ενίσχυσης της αυτοτέλειας κάποιων επιχειρήσεων.** Το 1962, ο οικονομολόγος Evsei Liberman έκανε σχετικές προτάσεις σε συνδυασμό με πρόταση για την αποτίμηση της απόδοσης τους μέσω του δείκτη του κέρδους. Στα μέσα του 1964, ο Krushchev αποφασίζει διστακτικά να επιτρέψει τη δοκιμή των προτεινόμενων μέτρων σε μη στρατηγικούς κλάδους, ξεκινώντας από δύο μεγάλες βιομηχανίες ρουχισμού. Το 1965 το πείραμα επεκτάθηκε σε 400 επιχειρήσεις παραγωγής καταναλωτικών αγαθών αλλά και σε κάποιους άλλους κλάδους.
- **Δραστική μείωση ρυθμών ανάπτυξης:** Από 16% το 1958 σε 5% το 1963.
- Τον Οκτώβρη του 1965, το Ανώτατο Σοβιέτ αποφασίζει τη μεταρρύθμιση.

ВЫГОДНО ЗАВОДУ—ВЫГОДНО НАРОДУ!

Η μεγάλη τομή: Η μεταρρύθμιση Liberman-Kosygin (1965)

1. **Βασικό χαρακτηριστικό:** Από τη μία η επαναφορά των αρμοδιοτήτων των Sovnarkhozy σε 23 κλαδικά Υπουργεία και από την άλλη η περαιτέρω ενίσχυση της αποκέντρωσης μέσω της αύξησης της αυτονομίας των επιχειρήσεων.
2. **Δείκτες:** Εκχώρηση στις επιχειρήσεις του σχεδιασμού όλων εκτός από 8-9 από τους 35-40 δείκτες. Βασικοί δείκτες πια ήταν οι πωλήσεις και το κέρδος αντί της ακαθάριστης παραγωγής.
3. **Κίνητρα:** Η αμοιβή των εργαζομένων δεν συνδέονταν πια μόνο με την ατομική επίδοση τους αλλά και με τη συνολική επίδοση (κέρδος και πωλήσεις) της επιχείρησης. Αυξήθηκαν οι οικονομικοί πόροι που (αντί να επιστρέφουν στο κράτος) έμεναν στη δικαιοδοσία των επιχειρήσεων για διεύρυνση της παραγωγής και παροχή κινήτρων στους εργαζόμενους.
4. **Σχέσεις επιχειρήσεων με πελάτες:** Ενίσχυση των άμεσων σχέσεων μεταξύ τους.
5. **Μεταρρύθμιση τιμών** ώστε να αντανακλούν καλύτερα τα κόστη και τις αξίες τους.
6. **Εισαγωγή χρέωσης για τη χρήση του επενδυμένου κεφαλαίου** που χορηγούσε το κράτος.

Οι δείκτες που καθορίζονταν από τον κεντρικό σχεδιασμό

1. Πωλήσεις. [Αντικατέστησαν το ακαθάριστο προϊόν ως βασικός δείκτης]
2. Φυσικό προϊόν των βασικών προϊόντων.
3. Το εύρος του κονδυλίου των μισθών
4. Συνολικά κέρδη και ποσοστό κέρδους (ως ποσοστό του παγίου και κυκλοφορούντος κεφαλαίου)
5. Χρηματικές ροές από και προς τον κρατικό προϋπολογισμό
6. Κατανομή πρώτων υλών και υλικών.
7. Κεφαλαιακές επενδύσεις από τα κεντρικά κονδύλια
8. Στόχοι για την αξιοποίηση αναξιοποίητων παραγωγικών δυνατοτήτων
9. Στόχοι για την εισαγωγή νέων προϊόντων και διαδικασιών.

Τα προβλήματα των δεικτών του κόστους και της κερδοφορίας

Κόστος

- Ο δείκτης του κόστους είναι η άλλη όψη του δείκτη του ακαθάριστου προϊόντος.
- Η μείωση του κόστους για μία επιχείρηση μπορεί να συνεπάγεται αύξηση του κόστους για τη συνολική οικονομία και το αντίθετο.
- Εμποδίζει τη βελτίωση του τεχνολογικού εξοπλισμού, η οποία εξ ορισμού αυξάνει το κόστος για μία περίοδο. Αυτή η βελτίωση μπορεί να γίνει μόνο με εντολή από τα πάνω που σαφώς γίνεται πιο σπάνια.

Κερδοφορία

- Η κερδοφορία για τη μεμονωμένη επιχείρηση μπορεί κάλλιστα να συνεπάγεται ζημία για την κερδοφορία της συνολικής οικονομίας ή ευρύτερα για την κοινωνία (αν συνυπολογίζουμε και τους εξωοικονομικούς παράγοντες).

Συνέπειες μεταρρύθμισης

- **Πρωτοκαθεδρία επιχειρήσεων έναντι κεντρικού σχεδιασμού:** Καθορισμός τιμών από τις επιχειρήσεις → αποσταθεροποίηση κεντρικού σχεδιασμού, ανισορροπίες, πληθωρισμός, ελλείψεις.
- **Αυξημένα διαθέσιμα χρήματα στις επιχειρήσεις:** Χρήση χωρίς συνολικό σχεδιασμό → αύξηση μισθών χωρίς αντίστοιχη παραγωγή αγαθών → πληθωρισμός & παραοικονομία.
- **Αύξηση εισοδήματος στελεχών & μονοπωλιακή δύναμη:** Αύξηση τιμών χωρίς βελτίωση ποιότητας.
- **Υπονόμευση κεντρικού σχεδιασμού:** Βασικό κριτήριο επιτυχίας η κερδοφορία των επιχειρήσεων → περιορισμένη ικανότητα σχεδιασμού και ανάπτυξης μεγάλων τεχνολογικών & παραγωγικών αλλαγών σε κοινωνικό επίπεδο.
- **Πίεση για περαιτέρω ενίσχυση των ε-χ σχέσεων:** για πλήρη απελευθέρωση των τιμών, για δυνατότητας χρεοκοπίας των επιχειρήσεων, για αύξηση των περιθωρίων καθορισμού των μισθών και των προσλήψεων κλπ. **Εν τέλει «έσπρωχναν» προς την αποκατάσταση των καπιταλιστικών σχέσεων.**

5. Τι ήταν το Σχέδιο Gluskhon και ποιες οι συνέπειες της μη εφαρμογής του;

Το Σχέδιο Glushkon: Ίσως η τελευταία (χαμένη) ευκαιρία

1. Η πρόταση του καθηγητή κυβερνητικής Glushkon:

- **Αυτοματοποίηση διαδικασιών διεύθυνσης οικονομίας:** Τριεπίπεδο δίκτυο συλλογής και επεξεργασίας πληροφοριών (κεντρικό, περιφερειακό, επιχειρησιακό) υπό κεντρικό έλεγχο.
- **Παρακολούθηση και επεξεργασία τεράστιων ποσοτήτων δεδομένων σε πραγματικό χρόνο.**
- **Συμμετοχή εργαζομένων:** Άμεση ροή πληροφοριών → μεγαλύτερη συμμετοχή στη διεύθυνση.
- **Χρονοδιάγραμμα:** Συζήτηση ΚΚΣΕ 1963, υλοποίηση προβλεπόταν 1965–1975.

2. Αντίδραση και τελική εξέλιξη:

- **Εκτίμηση αμερικανικής κυβέρνησης (1962):** Κίνδυνος για «τρομακτική αύξηση της οικονομικής παραγωγικότητας» της ΕΣΣΔ που θα της δώσει «ένα τεράστιο πλεονέκτημα» όσον αφορά την τεχνολογία παραγωγής, το σύμπλεγμα βιομηχανιών, τον έλεγχο ανάδρασης και τους αυτοεκπαιδευόμενους υπολογιστές.
- **Τελική εξέλιξη:** Υποβάθμιση και εγκατάλειψη Σχεδίου προς όφελος αποκεντρωμένων κλαδικών συστημάτων πληροφοριών.

Χαρακτήρας και προϋποθέσεις του Σχεδίου Glushkov

- Ο Glushkov θεωρούσε το σχέδιο αυτοματοποίησης της διεύθυνσης της οικονομίας ως **εργαλείο ενίσχυσης του κεντρικού σχεδιασμού** και **σταδιακής υπέρβασης των αγοραίων σχέσεων**.
- Η στρατηγική αυτή ήταν **αντίθετη με τη μεταρρύθμιση Kosygin** που βασίζονταν στην ενίσχυση των αγοραίων και εμπορευματο-χρηματικών σχέσεων.
- Προκάλεσε την **αντίδραση τόσο των οικονομολόγων** που στήριζαν την τελευταία στρατηγική ανάπτυξης (Liberman, Birman κ.α.) **όσο και σημαντικού μέρους των διοικητικών οργάνων** σε επιχειρήσεις, υπουργεία, κεντρικές κρατικές υπηρεσίες που σωστά διαισθάνονταν ότι θα απειλούνταν η αυτονομία και η θέση τους.
- Η εφαρμογή του Σχεδίου προϋπέθετε τη **συνειδητοποίηση εκ μέρους του ΚΚΣΕ** της αναγκαιότητας υπέρβασης των ε-χ σχέσεων στην πορεία προς τον κομμουνισμό.
- Τεχνολογικές προϋποθέσεις:
 - i. Περαιτέρω ανάπτυξη υπολογιστών και συστημάτων αυτοματοποίησης.
 - ii. Αυξημένη αυτοματοποίηση των μέσων παραγωγής για αξιόπιστη και άμεση μετάδοση πληροφοριών.
 - iii. Μείωση του χειρωνακτικού χαρακτήρα της εργασίας.
- Παρά τις τεχνολογικές δυσκολίες, η εφαρμογή του σχεδίου θα συνέβαλε στη συνειδητοποίηση αυτών των προβλημάτων και στη σταδιακή υπέρβασή τους

Βασικά οικονομικά χαρακτηριστικά των δύο τελευταίων δεκαετιών της ΕΣΣΔ

- Σημαντική μείωση των ρυθμών ανάπτυξης και αύξηση της παλαιότητας του βιομηχανικού εξοπλισμού.
- Αύξηση μισθών παράλληλα με σχετική ανεπάρκεια καταναλωτικών αγαθών, χαλάρωση εργασιακής πειθαρχίας και φούντωμα παραοικονομίας.
- Σημαντική αύξηση των κρατικών δαπανών για βελτίωση κοινωνικών παροχών και επιδότηση των τιμών αρκετών προϊόντων που πωλούνταν σε συμβολικές τιμές.
- Επιδιώκοντας το κέρδος, οι επιχειρήσεις άρχισαν να πουλάν παράνομα εμπορεύματα, δηλαδή η παραοικονομία εισχώρησε και στο εσωτερικό των επιχειρήσεων.
- Σταδιακή συσσώρευση μεγάλων χρηματικών ποσών σε στελέχη του κράτους και των επιχειρήσεων → εμφάνιση των πρώτων ιδιωτών επιχειρηματιών, οι οποίοι λειτουργούσαν ολοκληρωτικά (μίσθωση εργατών, αγορά εξοπλισμού, πώληση προϊόντων) εντός του εκτεταμένου δικτύου της παραοικονομίας.
- Ιεράρχηση εξόρυξης πετρελαίου και φυσικού αερίου με στόχο την εξαγωγή ενεργειακών πόρων και την αξιοποίηση των εσόδων για αγορά σιτηρών, καταναλωτικών αγαθών ψηλότερης ποιότητας και μηχανικού εξοπλισμού ψηλής τεχνολογίας από τη Δύση.
- Αύξηση κρατικού δανεισμού από τη Δύση σε περιόδους μείωσης των τιμών ενεργειακών πόρων για να διατηρηθούν αυτές οι εισαγωγές.

«Περεστρόικα» και «γκλάσνοστ»: Η τελική ανατροπή του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ

- Από το 1985, ο Γκορμπατσόφ εισήγαγε την πολιτική της περεστρόικα (ανασυγκρότηση), η οποία στράφηκε ανοιχτά στην ταχύτατη ανάπτυξη των ε-χ σχέσεων. Βασικός οικονομικός σύμβουλος του ήταν ο καθηγητής οικονομικών Abel Aganbeyan, οπαδός του «σοσιαλισμού με αγορά».
- Δόθηκε στις επιχειρήσεις η δυνατότητα ελεύθερης αγοραπωλησίας μέσων παραγωγής, διαπραγμάτευσης τιμών και σύναψης συμφωνιών, ενώ οι υποχρεωτικοί στόχοι του σχεδίου αντικαταστάθηκαν από κρατικές παραγγελίες που αφορούσαν μόνο τις πιο βασικές ανάγκες της χώρας.
- Με δύο νόμους το 1986 και 1988 τέθηκαν οι βάσεις για τη δημιουργία ιδιωτικού-επιχειρηματικού τομέα στην οικονομία ενώ ταυτόχρονα απελευθερώθηκε και το εξωτερικό εμπόριο.
- Με νόμο του 1987, ο κεντρικός σχεδιασμός αποκτούσε ενδεικτικό και όχι υποχρεωτικό χαρακτήρα.
- Οι αλλαγές αυτές στην κατεύθυνση της πλήρους αυτονομίας των επιχειρήσεων αποδιοργάνωσαν πλήρως τη σοβιετική οικονομία, εκτίναξαν τον πληθωρισμό, επιβράδυναν σημαντικά την τεχνολογική ανάπτυξη της παραγωγικής βάσης.
- Η ΕΣΣΔ διαλύθηκε ως κρατική οντότητα τον Δεκέμβρη του 1991 και η επικράτεια της διαιρέθηκε σε 15 αυτόνομα κράτη.

Συνέπειες της αποκατάστασης του καπιταλισμού στις περιοχές της πρώην ΕΣΣΔ

- Μαζική φτώχεια και εκτίναξη των ανισοτήτων.
- Εμφάνιση ανεργίας για πρώτη φορά μετά το 1930.
- Μαζική έξοδος φθηνού και πολύ καλά ειδικευμένου εργατικού δυναμικού στο εξωτερικό.
- Εκτόξευση της πορνείας, των ναρκωτικών, του αλκοολισμού.
- Δραστική επιδείνωση και μερική ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών παιδείας-υγείας που σε σημαντικό βαθμό μετατράπηκαν σε ταξικό προνόμιο.
- Αναζωπύρωση εθνικιστικών διαμαχών και πολέμων (στο έδαφος του κεφαλαιοκρατικού ανταγωνισμού για τις αγορές) μετά από 70 χρόνια, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τον πόλεμο Ρωσίας-Ουκρανίας.
- Σε πολύ λίγα χρόνια (από το 1990 μέχρι το 1994) το προσδόκιμο ζωής μειώθηκε (χωρίς τη μεσολάβηση κάποιου πολέμου ή φυσικής καταστροφής) από τα 69 στα 64 χρόνια. Το προσδόκιμο ζωής της περιόδου της ΕΣΣΔ επιτεύχθηκε ξανά μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 2000.

Συνεπάγεται η ανατροπή του σοσιαλισμού την ανωτερότητα του καπιταλισμού;

- Στην ιστορία της ανθρωπότητας, κανένα νέο οικονομικό σύστημα δεν επικράτησε με την πρώτη επίθεση, παρά μόνο μέσα από μακρόχρονα ζιγκ-ζαγκ, νίκες και ήττες. Αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο για το σοσιαλισμό-κομμουνισμό που δεν αποτελεί απλώς μια διαφορετική ταξική κοινωνία, αλλά την προσπάθεια υπέρβασης συνολικά της ταξικής κοινωνίας.
- Σύμφωνα με τον Marx, η ωριμότητα και αναγκαιότητα ενός οικονομικού συστήματος δεν κρίνεται σε πολιτικό επίπεδο, από αυτές τις νίκες και ήττες, αλλά καταρχάς σε οικονομικό, από τη σχέση ανάμεσα σε παραγωγικές δυνάμεις και σχέσεις παραγωγής. Η βασική αντίθεση του καπιταλισμού είναι σήμερα ακόμα πιο οξυμμένη παγκοσμίως από την περίοδο της Οκτωβριανής Επανάστασης.
- Από τη στιγμή που ο σοσιαλιστικός-κομμουνιστικός τρόπος παραγωγής (ή οποιοσδήποτε τρόπος παραγωγής) δεν κυριαρχεί παγκοσμίως ή τουλάχιστον στις βασικές χώρες, υπάρχει πάντα η δυνατότητα ανατροπής και οπισθοδρόμησης.
- Η οικοδόμηση της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας προϋποθέτει τη συνειδητή προσπάθεια ανάπτυξης των νομοτελειών αυτής της κοινωνίας. Ωστόσο, αυτές οι νομοτέλειες και οι αντιφάσεις που τη συνοδεύουν φανερώνονται μόνο κατά τη διάρκεια αυτής της οικοδόμησης. Γι' αυτό κάθε επόμενη προσπάθεια πρέπει να βασίζεται στην άντληση συμπερασμάτων από την προηγούμενη.

The Soviet flag lowered from the Kremlin. 26 Dec. 1991

ИСКРА
Д Б
ТАРІЙ
НОВАЯ ЖИЗНЬ
С.-ПЕТЕРБУРГ.
17 АПРЕЛЯ
1914 г.

**НУ КАК
ВАМ ЖИВЕТСЯ
ПРИ
КАПИТАЛИЗМЕ?**

140-ЛЕТ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ В.И. ЛЕНИНА